

CRISTIAN VLĂDESCU

CENTRELE MILITARE ROMANE DIN SECTORUL
DE NORD AL LIMESULUI ALUTAN*

★

STORIE

În cadrul unui plan amplu și de perspectivă privind cercetarea fortificațiilor de pe *limes Alutanus*, Muzeul militar central a urmărit între anii 1967-1978, în afara altor obiective arheologice castrale hadriane din valea carpatină a Oltului, Arutela, Rădăcinești, Titești și Praetorium, cu cele două puncte întărite de la Copăcenii și Racovița. Săpăturile arheologice au fost efectuate *manu militari*, ridicările topografice și aerofogrametric fiind asigurate de serviciile de resort ale armatei.

Fără a intra în detalii în legătură cu rezultatul campaniilor de cercetări asupra cărora am insistat cu alt prilej¹ vom stăruii numai asupra sistemului de fortificații specific zonei, fără structura interioară a castramentăției, precum și asupra trupelor care le-au durat și au staționat aici.

La Arutela zidul de incintă a fost construit din blocuri mari de piatră de formă dreptunghiulară cu legătură de mortar având pe alocuri între rinduri lespezi subțiri pentru a păstra orizontalitatea, porțiunea dintre paramente fiind umplută cu pietre de râu de diferite dimensiuni, legate de asemenea cu mortar. Grosimea *murus*-ului este de 1,60 m și se păstrează pe o înălțime variabilă între 0,50-1,70 m.

* Unele probleme din prezentul studiu au fost prezentate la sesiunea de comunicări „Govora, trecut, prezent și viitor”. Acțiunea organizată în cadrul manifestărilor consacrate a 2050 de ani de la crearea primului stat dac și centralizat — Govora — 14—16 decembrie 1979 și la sesiunea de comunicări și referate științifice „2050 de ani de la constituirea statului dac centralizat și independent condus de Burebista”, Ploiești, 11 iunie 1980.

1. Cristian M. Vlădescu et Gh. Poenaru Bordea, *Les fortifications romaines sur limes Alutanus dans la zone du massif de Cozia*, Actes du IX-e Congrès International d'études sur les frontières romaines, Mamaia, 6—13 Septembre 1972, București, Köln—Viena, 1974, p. 247 și urm. cu toată bibliografia. Cf. Cr. M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, *Castrele hadriane din valea carpatină a Oltului, Oltenia* — Studii și comunicări — Istorie, Craiova, 1974, p. 47—59, Cristian M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior* (teză de doctorat), București, 1978. Cristian M. Vlădescu et Gh. Poenaru Bordea, *Les deux camps de Praetorium sur le limes Alutanus*, comunicare la al XII-lea Congres Internațional de studii asupra frontierelor romane, Stirling, 1—9 septembrie 1979. Idem, *Castrele de la Praetorium din sectorul de nord al limes-ului alutanus*, comunicare la sesiunea științifică „Oltenia — străveche vatră de locuire autohtonă”, Craiova, 3 noiembrie, 1979.

Fig. 1. Latura estică a castrului Arutela cu pîntenii interiori.

front. Putem presupune existența a două turnuri similare la colțurile de nord-vest și sud-vest, dispărute odată cu latura vestică a castrului și cu *porta decumana*. În ce privește laturile de nord și de sud, în urma săpăturilor de salvare din vara anului 1978, cu prilejul demolării căii ferate Rîmnicu Vilcea — Sibiu pentru amenajarea hidrocentralei Turnu s-a constatat că aceste două laturi s-au mai păstrat pe o lungime de 46,40 m la nord și de 41,40 m la sud pînă la locul de ruptură a malului spre Olt².

Porțile principale erau dublate la interior cu ziduri în lipsa unor turnuri. Dealtfel zidurile care flanchează aceste porți pot fi considerate ca făcînd parte din sistemul de pîteni construiți la interior, perpendicular pe incintă, în aceeași tehnică. Scopul acestor pîteni era de a suplini funcția *agger*-ului clasic, susținînd birnele de lemn ale drumului de rond, prezentînd astfel și avantajul creării între ei, cu birnele ca acoperiș, a unor încăperi care se puteau vădi deosebit de utile, ca magazii sau grajduri pentru caii trupe (fig. 3).

Pîtenii descriși constituie elementul caracteristic al fortificațiilor romane care înconjoară muntele Cozia.

Singura latură păstrată în întregime este cea de est cu o lungime de 60,80 m. La mijlocul acesteia se află *porta praetoria*, avînd de o parte și de alta două ieșinduri de front corespunzînd celor două turnuri pătrate care o flanchează la interior (fig. 1). Turnurile de la colțurile de nord-est și sud-est ale castrului aveau formă semicirculară cu zidul îngroșat spre

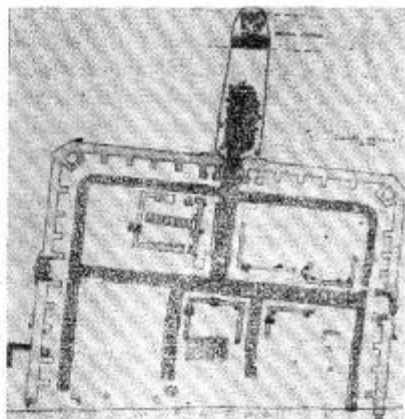

Fig. 2. Planul castrului Arutela întregit după săpăturile de salvare din anul 1978.

2. Cristian M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, Onoriu Stoica, *Arutela V. Campania de săpături de salvare din anul 1978*, SMMIM, 12, 1979, p. 123.

În segmentul de nord al limesului la 10 km est de Arutela pe versantul opus masivului Cozia este situat castrul de la Rădăcinești pe un platou înalt, mărginit pe latura sudică de piriul Fintinii, iar la nord și la vest de piriul Tulburoasa.

Dacă forma castrului de la Arutela nu o mai putem reconstitui, deși o bănuim aproximativ pătrată, la Rădăcinești castrul

are formă dreptunghiulară cu dimensiunile de $63,10 \times 56,70$ m. Zidurile incintei sînt construite în tehnica înfilnită la Arutela, groase tot de 1,60 m și păstrate pe o înălțime maximă de 0,60 m. Fortificația este prevăzută cu turnuri interioare semicirculare la cele patru colțuri. Cercetările au constatat că niciuna din porți nu este flancată de turnuri ci de ziduri perpendiculare pe incintă, pintenii interioare care constituie elementul fundamental al fortificației³ (fig. 4—5).

Fig. 3. Vedere de ansamblu a castrului Arutela privind de la porta principalis sinistra către porta principalis dextra, cu via principalis în fața pretorului.

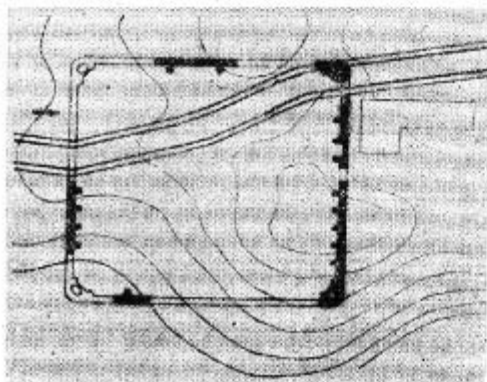

Fig. 4. Planul castrului de la Rădăcinești.

De proporții mai mici decît cele două descrise, castrul de la Titești încheie la nord linia suplimentară de siguranță a limesului în acest segment, pe versantul estic al masivului muntos. El a fost construit în dreapta dealului Cazanului apărut de confluența piriului Barbului la sud, cu piriul Satului la nord. Forma castrului dreptunghiulară are colțurile ro-

3. Gh. Poenaru Bordea, Cr. M. Vlădescu, *Primele săpături arheologice în fortificația romană de la Rădăcinești*, SCIV, 23, 1972, 3, p. 477—483.

Fig. 5. Incinta sudică a castrului de la Rădăcinești cu turnul din colțul sud-vestic.

tunjite și dimensiunile $57,35 \times 41,75$ m (fig. 6). Zidul de incintă construit din piatră legată cu mortar are grosimea de 1,50 m apropiată de altminteri de a castrului anterior prezentate. Fortificația are numai două porți de dimensiuni inegale, fără turnuri, ca la Rădăcinești, plasate pe laturile mici, cu *porta praetoria* la est. Inexistența porților principale se justifică prin configura-

configurația terenului, în pantă abruptă pe aceste laturi⁴.

În tehnica de construcție elementul esențial, care îl apropie de castrulele Arutela și Rădăcinești sînt tot pînții interiori ai zidului de incintă (fig. 6).

La 20 km nord de Arutela, la intrarea Oltului în defileu se afla localitatea antică *Praetorium* (satul Copăcenii, comuna Racovița, jud. Vâlcea).

Inițial aici s-a aflat un castru (*Praetorium I*), care încheia prin revenirea pe direcția Oltului linia suplimentară de siguranță a limesului alutan, cu elementele de întărire de la Rădăcinești și de la Titești pe partea estică a muntelui Cozla.

Sistemul de construcție al celui de al patrulea castru, *Praetorium I*, este asemănător cu al castrulelor de la Arutela, Rădăcinești și Titești, care constituie apărarea masivului Co-

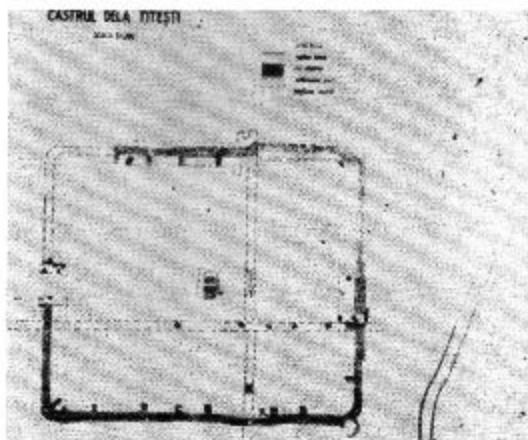

Fig. 6. Planul castrului de la Titești.

4. Cristian M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*.

zia cu defileul Oltului pe acest segment de limes și care se caracterizează prin înlocuirea *agger*-ului cu pineni interiori din piatră ca și în cînta.

Zidul de incintă are paramentele din piatră fasonată dispusă în rînduri, alternînd cu plăci, legate cu mortar. Spațiul dintre ele este umplut cu bolovani prinși de asemenea cu mortar. Lățimea

zidului este de 1,50 m și se păstrează pe o înălțime de 0,60—1,30 m.

Latura de est a fortificației a mai putut fi cercetată pe o lungime de 41,50 m, (fig. 8) față de 64 m cît

Fig. 8. Latura estică a castrului Praetorium I între colțul nord-estic și *porta praetoria*.

Fig. 7. Latura sudică a castrului de la Titești.

a fost înregistrată în anul 1894 cu prilejul cercetărilor efectuate de Gr. G. Tocilescu și Pamfil Polonic⁵. La 28 m de colțul de nord al castrului se află *porta praetoria*⁶ flancată de două turnuri pătrate. Latura de nord a fost cercetată pe o lungime de 16,50 m pînă la locul de ruptură a terenului prăbușit de pe urma unei revărsări neobișnuite a Oltului (fig. 9) cînd două treimi din suprafața acestui castru a fost distrusă.

După distrugerea castrului de la Copăcenii (Praetorium I), la 500 m nord de acesta a fost construit noul castru de la Racovița (Praetorium II). Amplasat foarte aproape de malul stîng al Oltului, la confluența cu pîrîul Clocotîș la nord, castrul se afla tot pe teritoriul localității Praetorium și a preluat funcția strategică a primului, dar se deosebea de sistemul de

5. Gr. G. Tocilescu, *Săpături arheologice în Oltenia*, Ms. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, vol. 5133, p. 17.

6. Cr. M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, *Oltenia*, 1974, p. 54—55.

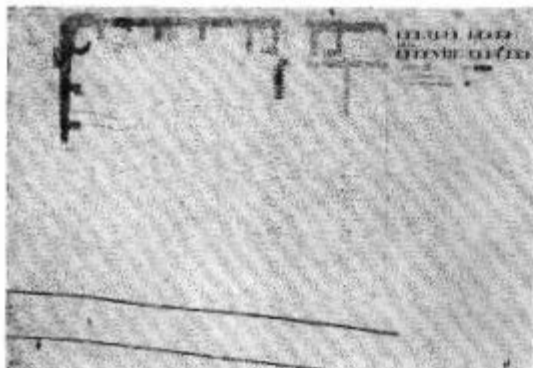

Fig. 9. Planul castrului Praetorium I (Copăceeni).

riu cu mult mortar (fig. 11). Zidul are grosimea de 1,50 m și se păstrează pe o înălțime care variază între 0,84—1,10 m.

Colțurile castrului sînt rotunjite și prevăzute cu turnuri interioare de formă trapezoidală și leșinduri de front întărite la extremități cu rinduri de cărămizi care sînt zidite și în incintă pe o lungime mergînd pînă la 1,30 m, alternînd cu pietrele paramentului (fig. 7). Camerele turnurilor, grosimea zidurilor și lățimea intrărilor nu sînt egale.

Ca elemente noi în sistemul de construcție al fortificației s-a constatat că incinta este prevăzută la exterior cu platforme leșite din front, avînd extremitățile construite din cărămizi, dimensiunile lor fiind variabile, cu lungimi între 3,95 și 6,10 m. Aceste platforme sînt plasate cîte două pe fiecare latură, între turnurile de colț și porți⁷.

Porțile sînt flancate cu cîte două turnuri interioare cu leșinduri de front. Turnurile nu sînt egale, cele mai mari fiind la *porta praetoria* (fig. 13), cele mai mici la *porta decumana*, în timp ce turnurile porților principale, inter mediere ca dimensiune, nu sînt perfect egale între ele.

În ce privește data construirii și rostul castrului din jurul masivului Cozia în sistemul defensiv al limesului în partea lui nordică, ele constituie creații ale epocii lui Hadrian, împăratul fiind organi-

construcție al celorlalte patru fiind ridicat într-o altă epocă.

Păstrat în întregime castrul are formă dreptunghiulară cu laturile de nord și de sud de 118,30 m și cele de est și de vest de 106,80 m (fig. 10). Incinta este alcătuită din paramente de piatră de carieră de dimensiuni aproximativ egale legate cu mortar, iar interiorul umplut cu pietre de

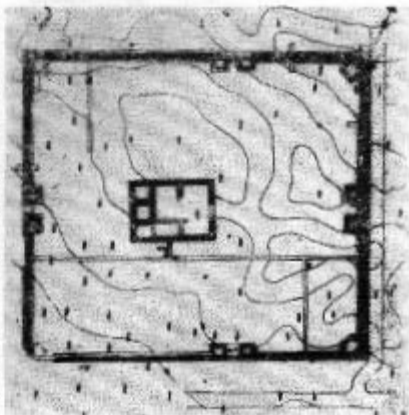

Fig. 10. Planul castrului Praetorium II (Racovița).

7. Cristian M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, p. 79.

zătorul lui în această zonă, mai accesibilă atacurilor prin defileu, coborînd din munte. Neavînd deocamdată urme de fortificații mai vechi (castre de pămînt) decît epoca lui Hadrian — săpăturile arheologice au dovedit-o — castrulele analizate datează toate începînd cu această vreme,

Fig. 11. Latura nordică a castrului Praetorium II.

Fig. 12. Colțul de sud-est cu ieșindul de front al turnului întărit cu rinduri de cărămizi.

Ele au fost ridicate pentru a asigura circulația pe drumul Oltului spre Transilvania ca și a variantei care ocolea muntele, dar și din nevoile strategice de a opri atacurile venite din zona delunoasă ce se întindea spre răsărit, dincolo de masivul muntos.

În anul 138 au fost construite, într-o tehnică de castromentație neobișnuită epocii, castrulele Arutela și Praetorium I (Copăcenii), primul de către

*Suri sagittarii*⁸ și al doilea de către *numerus burgariorum et veredariorum*⁹, ambele din ordinul comandantului militar Titus Flavius Constans, procurator al provinciei Dacia Inferior. Cel de la Copăcenii a fost refăcut adăugându-i-se și două turnuri în 110 de către același *numerus*, dar sub conducerea noului procurator Iulius Fidus Aquila¹⁰.

În 138 *Suri sagittarii* construiesc și castrul de la Rădăcinești¹¹.

Pentru castrul de la Titești în care nu s-a descoperit până acum nici un material epigrafic, dar care este construit în aceeași tehnică cu cele-

Fig. 13. Porta praetoria cu turnurile interioare și incinta estică a castrului.

alte trei, putem face presupunerea că a fost zidit ori de *Suri sagittarii* ori de *numerus burgariorum et veredariorum*. Nu ar fi fost exclus ca și acest *numerus* să se construiască în aceeași tehnică dacă ținem seama că exercitându-și îndelețnicirea de a zidi castrul de la Copăcenii, fiind în vecinătatea trupelor de sirieni putea să deprindă sistemul. Este posibil ca îndrumații chiar de aceștia să fi participat, la o mică distanță, la construirea castrului de la Titești.

Se pare că arcașii sirieni n-au făcut garnizoană timp mai îndelungat decât poate la Rădăcinești, întrucât la Arutela a staționat o *verillatio* din *cohors I Hispanorum veterana quingenaria equitata*¹². De vreme ce *numerus burgariorum et veredariorum* a continuat să rămână pe timpul refacerilor de la Copăcenii, putea să fi fost de la început destinat să facă garnizoană aici.

Dacă fortificația de la Arutela a fost distrusă de o revărsare neobișnuită a Oltului și cea de la Copăcenii a avut o soartă asemănătoare, judecând după un stilp miliar din vremea împăratului Maximinus¹³, datat

8. CIL, III, 12 601 ; 12 601 b, IDR, II, nr. 575, 576, p. 222—228.

9. CIL, III, 13 798 (=ILS, 8 909). IDR, II, nr. 587, p. 227—228.

10. CIL, III, 13 796 (=ILS, 9 180). IDR, II, nr. 588, p. 228.

11. CIL, III, 12 604, 12 605, D. Tudor, SCIV, 16, 1965, 2, p. 369, nr. 27, *Idem*, OR 4, p. 297, IDR, II, nr. 584, 585, 586, p. 225—227.

12. CIL, III, 12 602, IDR, II, 582, p. 225.

13. CIL, III, 14 216, 19, IDR, II, nr. 589, p. 226—229.

în anul 236, care ne furnizează un *terminus post quem* pentru momentul părăsirii ei, este important că funcția castrului a fost suplinită de cel de Racovița (Praetorium II) de la jumătatea secolului III, cu posibilitatea ca trupa care a staționat în el să fi fost tot cea de la Copăcenii, *numerus burgariorum et veredariorum*, transferat aici în cadrul aceleiași garnizoane, neavînd deocamdată atestată existența altei unități, evident sub rezerva apariției unor noi documente.

Dar zidirea lui, în condițiile încartiurii imediate a trupei romane rămasă fără cazarmă după distrugerea celei inițiale, cu neregularități, dimensiuni inegale la turnuri și porți, vădește o locuire de scurtă durată, cel puțin pînă la retragerea strategică din timpul împăratului Aurelian.

În cadrul sistemului defensiv al limesului alutan, castrule de pe linia care înconjoară versantul estic al muntelui Cozia, constituie o întărire a liniei de siguranță în defileul Oltului avînd sigur două puncte de sprijin la extremitățile de sud și de nord ale pantei pentru a reveni la Praetorium, pe linia riului pe care se află și Arutela la ieșirea din defileu. Plasate la sudul liniei suplimentare de întărire și simetric la nord, castrule de la Rădăcinești și Titești aveau misiunea de puncte înaintate în fața celor de pe limes Alutanus, Arutela și Praetorium (fig. 14), în scopul preîntîmpinării unor atacuri directe, care s-ar fi putut strecura mai lesne în spre versantul estic al muntelui Cozia, venînd din *barbaricum*.

Garnizoana de la Praetorium avea misiunea de a asigura atît traficul cît și apărarea între *Pons Vetus* la nord, castrul de la Titești la est și castrul de la Arutela la sud. Fortificațiile de la Praetorium ofereau posibilități de largă vizibilitate locală și legături asigurate prin folosirea unor puncte de observație, amenajate ca turnuri pe culmile care străjului la nord-est pîrîul Clocotîș, iar la sud riul Băieșului, identificat la „Turnul lui Doancă”¹⁴, cu vizibilitate pînă la Arutela, de unde prin turnul Aru-

Fig. 14. Segmentul de nord al limesului Alutan cu linia suplimentară de întărire pe versantul estic al masivului Cozia.

14. Gr. G. Tocilescu, Ms. vol. 5 133, p. 20.

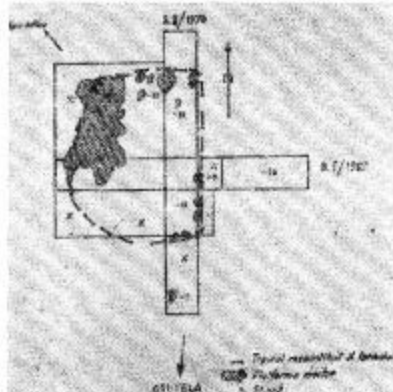

Fig. 15. Turnul Arutela de pe piscul lui Teofil.

central pe *limes Alutanus*, extinderea lor la alte obiective militare romane în Dacia, vor aduce neîndoios noi elemente importante, înscriindu-se astfel în problematica majoră a vieții cultural-politice românești contemporane.

CENTRES MILITAIRES ROMAINES DANS LE SECTEUR DU NORD DU LIMES ALUTANUS

RÉSUMÉ

Dans le cadre d'un plan élargi de recherches sur le *limes Alutanus*, le Musée militaire central a organisé des fouilles *manu militari* aux camps d'Arutela, Rădăcinești, Titești et Praetorium, avec les deux fortifications de Copăceni et de Racovița, entre 1967—1980.

Nous n'envisageons cette fois que la système de fortification spécifique de la zone, ainsi que les troupes qui les ont construites et y ont campé.

A Arutela la construction de la muraille a été faite avec des grands blocs de pierre liés avec du mortier. L'épaisseur du *murus* est de 1,60 m, son hauteur variant entre 0,50—1,70 m. Le seul côté qui soit conservé entièrement est celui de l'est s'étendant sur une longueur de 60, 80 m au milieu duquel il y a la *porta praetoria*, flanquée de deux tours. Les portes principales avaient des murs perpendiculaires sur l'enceinte en l'absence des tours. D'ailleurs les murs qui flanquent les portes principales peuvent être considérés comme faisant partie du système d'éperons placés à l'intérieur, perpendiculairement sur la muraille, faisant corps commun avec elle et exécutés, dans la même technique. Le rôle de ces éperons intérieurs était de soutenir les poutres du chemin de ronde réalisé habituellement, par l'agger.

16. Cristian M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, *Comunicarea cit. la al XII-lea Congres Internațional de Studii asupra Frontierelor Romane*, Stirling, 1979.

15. D. Tudor, Cristian M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, *Arutela III—IV, Observații asupra campaniilor arheologice din 1969—1970*, SMMIM, 6, 1973, p. 16, fig. 5.

Le camp de Rădăcinesti, sur le versant est de la montagne a une forme rectangulaire aux dimensions de 63,10×56,70 m. Les éperons et l'enceinte sont exécutés dans la même technique que celles d'Arutela.

De moindre proportions que les autres deux camps, le camp de Titești, toujours sur le versant est, a les dimensions 57,35×41,75 m. Il a seulement deux portes sans tours à l'est et à l'ouest (*praetoria* et *decumana*).

Les deux camps de *Praetorium*, situés à 500 m. l'un de l'autre ont été bâtis successivement sur le rive gauche d'Alutus (Olt) avec la même mission.

En ce qui concerne le système de construction du premier camp de Copăceni (*Praetorium I*), avec le côté est de 64 m, celui-ci s'avère analogue à celui utilisé dans le cas des camps d'Arutela, Rădăcinesti et Titești, qui assuraient la protection du massif de Cozia sur ce tronçon du limes.

Le deuxième camp de Racovița (*Praetorium II*) bâti après la fin de celui de Copăceni, vers le milieu du III-e siècle, est conservé intégralement. De forme rectangulaire il mesure 118,30×106,80 m.

Les camps qui ont fait l'objet de notre communication sont tous du temps d'Adrien. En 138 les *Suri sagittari* construisent le camp d'Arutela, tandis que *numerus burgariorum* et *veredariorum*, bâtissent le camp de Copăceni. Ce sont toujours les *Suri sagittari* qui dressent le camp de Rădăcinesti. Il semble que les archers syriens n'aient pas campé pour long temps dans la région, car à Arutela on signale une *verillatio* de la *cohors I Hispanorum veterana quingenaria equitata*. Vraisemblablement c'est dans le camp de Racovița que fut transféré le *numerus burgariorum* et *veredariorum* qui l'a même construit, pour être au sein de la même garnison de *Praetorium*.